

Bél Mátyás ismeretlen művei. A XVIII. sz. első, BESSENYEI fellépése előtti szakasza művelődéstörténetünk legkevesbé ismert korszakai közé tartozik. E „nemzetietlen kor” jellemző vonásai: a magyar nyelvű irodalom feltűnő szegényessége, a latinság uralma okozza főként, hogy a kutatók alig foglalkoznak történelmünknek ezekkel az évtizedeivel. A nagyobb összefoglalások, kézikönyvek írói jórészt kézről kézre adják azokat a sovány adatokat, melyekkel mégis jellemezniük kell a korszakot; megtörténik, hogy a „kiemelkedő” alakok működését is 50–100 éve megjelent cikkek, monográfiák alapján ismertetik. TRÓCSÁNYI Zoltán mondja, hogy azt sem tudjuk megmondani, melyik XVIII. századi könyv értékes, melyik nem, mert a könyvtermés nincsen körültekintően számbavéve: nemzedékeken át öröklődnek olyan könyveknek a címei, amelyeket senki nem látott, s ugyanakkor kézben levő munkákat hiába keresünk a bibliográfiákban.¹ Pedig a korszak korántsem olyan sivár, mint első pillantásra látszik, és amilyenek a közhiedelem tartja. Főleg értékes tudománytörténeti anyag kínálkozik itt a feldolgozásra, s ha az utóbbi években megindult, újmódszerű, tervszerű kutatások a várakozásnak megfelelően folynak, néhány jelentős alakkal gazdagodhatik ebből a korból is a magyar tudományosság története.²

A korszaknak kétségtelenül legemlegettebb alakjai közé tartozik BÉL Mátyás. Mint pedagógusnak és a *Notitia* írójának tagadhatatlan érdemei vannak, s mégis: évtizedenként ha megjelenik róla néhány olyan cikk, amely életművének egy-egy mozzanatát új szempontból világítja meg, vagy szerteágazó európai kapcsolataira hívja fel a figyelmet. BÉL körül pedig sok a tennivaló; még műveinek, hátrahagyott kéziratainak jegyzéke sincsen hiánytalanul összeállítva. Az alábbiakban néhány ismeretlen, elveszett vagy lappangó kiadványára hívjuk fel a figyelmet.

1. BÉL a XVIII. század tízes éveiben, nagy munkája tervét érlelgetve, főként tankönyveket adott ki. Meg kell mondani: nem mindegyikkel volt szerencséje. Retorikája és CELLARIUS után átdolgozott latin nyelvtana mindössze egy kiadást ért meg; ez utóbbi még a pozsonyi iskolából is kiszorult, mikor BÉL leköszönt rektori állásáról, s grammatikája helyét újból a RHENIUSÉ foglalta el.³ Christophorus CELLARIUS munkája egészen más, bővebb átdolgozásban lett népszerű tankönyvvé Magyarországon. Annál nagyobb sikere volt CELLARIUS *Liber memorialis*ának kiadásával. Mellőzve ezúttal a könyv és általában BÉL jelentőségét a hazai latin-tanítás történetében, csak magát a mű történetét adjuk elő, s felhívjuk a figyelmet egy elveszett kiadására.

BÉLnek besztercebányai tanárkodása idején első dolga volt, hogy COMENIUS erősen kifogásolt latinságú tankönyveit⁴ és minden egyéb szójegyzéket száműzött isko-

¹ A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározása. Bp. 1938. 7–8. l.

² L. NÁDOR György: *A tudománytörténeti munka legközelebbi feladatai.* A MTA Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei. 1953. 3. köt. 1–2. sz. 187–191. l.

³ BEER 1724-i tanterve szerint a latin nyelvtant újból RHENIUS alapján tanították Pozsonyban. (MARKUSOVSKY Sámuel: *A pozsonyi ág. hitv. evang. Lyceum története.* Pozsony, 1896. 228. l.)

⁴ COMENIUS tankönyveinek latinságát illető kritikák már a szerző életében elhangzottak. COMENIUS védőiratot is írt érdekükben. (*Pro latinitate Januae Linguarum suae, illiusque praeceptorum Comicae, Apologia.* L.: *Opera didactica omnia.* Amsterdami, 1657. Pars IV. 38–41. l.) Az *Apologia* azonban a BÉLTől is idézett, nagytekintélyű MORHOFIUS véleménye szerint maga is védelemre szorult (*Polyhistor literarius.* Lubecae, 1732. Tom. I. Lib. II. cap. IV. §. 19–20.; Tom. II. Lib. I. Cap. XV. §. 18.). E külföldi bírálatok első magyarországi jelentkezése tudomásom szerint abban a tantervben mutatkozik, amelyet RÖSCHEL Ker. János készített a soproni evangélikus iskola számára. (RIBINY János: *Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae.* Tom. II. Posonii, 1789. 131. l.) BÉL nyilatkozatait COMENIUS latinságát illetően l. latin nyelvtana és a két *Liber memorialis* előszavában. Csak az említettek után következik a sokat idézett SZILÁGYI Sámuel véleménye. (L. JANCÓS Benedek: *Magyar nyelvtudomány-történeti tanulmányok.* Bp. 1881. 131–132. l.)

lájából, s helyettük egyebek között CELLARIUS *Liber memorialis*-át vezette be. Ezt már Németországban tanította, szerzőjének pedig a hallei egyetemen tanítványa volt.⁵ A *Liber memorialis* szóanyagát a tanterv szerint négy „cursus” alatt végezték el az iskolában.⁶ Mivel Besztercebányán BÉL tanítványai német és szlovák anyanyelvűek voltak, CELLARIUS könyvét szlovák (cseh) értelmezésekkel is el kellett látni, s hogy szélesebb körben elterjedhessen, magyarul is. Így jött létre már a besztercebányai évek folyamán a magyarországi nyelvi viszonyoknak megfelelően háromnyelvű *Liber memorialis*.⁷ Kiadására csak BÉL pozsonyi rektorsága idején került sor. A nyomtatás azonban — Nürnbergben, Peter Conrad MONATH könyvkereskedő költségén — késett; BÉL már 1715-ben, a könyv megjelenése előtt 4 évvel elküldte Németországba a kéziratot, de csak 1719-ben jelent meg.⁸ Iskolai bevezetését sokhelyütt magas ára nehezítette. BÉL tehát, a németországi iskolák mintájára, a legelső osztályok (prima et secunda cursus) anyagát kiemelte a nagyobb kiadványból, s ezt külön is kiadatta MONATH költségén, aki ekkor a nyomtatást Bécsben végeztette.⁹

Ezt a könyvet ma nem ismerjük. Csak annyi állapítható meg róla, hogy a latin szavak mellett ebben is háromnyelvű értelmezéseknek kellett állniuk, s szóanyagában is nagyjából meg kellett egyeznie azokkal a kiadványokkal, amelyek a BÉLéhez hasonló céllal, az ő *Liber memorialis*a nyomán jelentek meg, legtöbbször már csak egy nyelvű értelmezésekkel.

A latin—magyar kiadások között első helyen az 1742-i, debreceni áll; a sort az 1827-i sárospataki rekeszti be. Valamennyinek közös sajátága, hogy több-kevesebb eredetiség mellett a *Liber memorialis* második kiadásán alapulnak.¹⁰ Egyetlenegy van közöttük, amelyik az első kiadás nyomán halad: az 1743-i győri. Címe: *Liber memorialis contractus vocabula, primitiva, nec non derivata exhibens. Nunc primum in usum scholarum Hungaricarum editus*. A cím véleményünk szerint arra utal, hogy egy háromnyelvű *Primitiva*-kiadásból készült, és annak csak magyar értelmezéseit adja közre a magyar anyanyelvű tanulók számára.

BÉL gondoskodott róla, hogy a *Liber memorialis* második kiadásából is készüljön rövidített változat (*Primitiva*), mégpedig három értelmezéssel. Hat ilyen kiadást ismerünk, valamennyit Pozsonyból: 1766, 1772, 1779, 1785, 1786, 1794. A felsorolt kiadványok közös sajátága, hogy a szótári rész előtt egy Pozsonyban, 1743. márc. 15-én kelt előszó áll, melynek szerzője, véleményünk szerint, BÉL Mátyás. Ömellette szól az, amit a könyv létrejöttéről olvasunk benne (a németországi iskolák mintájára jelenik meg, négy nyelvű); még a szavak is hasonlóak ahhoz az előadáshoz, amelyik a *Liber memorialis* második kiadásának bevezetésében áll. Mellette bizonyít az a körülmény is, hogy COMENIUS rossz latinságát emlegeti, s nem dicséri e mellett a *Liber memorialis*-t, hiszen saját kiadványa. A kötet szerkesztőjét az előszó nem nevezi meg, egyszerűen „vir sedulus”-nak nevezi. Ha személyére nézve javaslatot tehetünk, DOLESCHALL Pál nevét vetjük fel, aki 1746-ban *Donatus Latino-Germanico-Hungarico-Bohemicus*-t adott

⁵ »Praeceptor meus«-nak nevezi. BÉL: *Grammatica Latina facilitati restituta*. Leutschoviae, 1717. Előszó, I. §.

⁶ *Latinitatis probatae et exercitatae liber memorialis*. Leutschoviae, 1735. Előszó, X—XIV. §. — A »cursus«-okat l. a *Grammatica Latina*-ban, *Methodvs docendae discendaeque Grammaticae* cím alatt.

⁷ *Grammatica Latina*. Előszó, VIII. §.

⁸ *Latinitatis . . . liber memorialis*. Noribergae, 1719. Előszó, I. §.

⁹ *Latinitatis . . . liber memorialis*. Leutschoviae, 1735. Előszó, IX. §.

¹⁰ Általában ez a címük: *Primitiva vocabula linguae Latinae, e Christophori Cellarii Libro memoriali, in usum infimarum classium puerilium excerpta*. A kiadások felsorolását l. PETRIK bibliográfiájában. Kiegészítésül megemlítjük, hogy van egy kassai 1765-i kiadás is, amely a jezsuiták nyomdájában jelent meg.

ki, *Grammatica Slavico-Bohemicája* pedig ugyanebben az évben jelent meg BÉL Mátyás előszavával.

Mint említettem, a háromnyelvű értelmezéssel ellátott *Primitiva* előszava 1743-ban kelt, az első kiadást mégis csak 1766-ból ismerjük. Feltétlenül kell tehát egy 1743-i vagy a legközelebbi évekből való kiadásának lennie. Az sem nagyon hihető, hogy a negyvenes évektől 1766-ig egyetlenegyszer sem jelent meg.

A *Liber memorialis* magyar értelmezéseinek értékével MELICH János foglalkozott. Megállapította, hogy BÉL nem végzett önálló munkát, a jelentéseket PÁRIZ—PÁPAI szótárából vette át.¹¹ E megállapítás valóban helytálló a munka első kiadására vonatkozólag; a második kiadásban azonban egész sereg önálló értelmezés van, amelyet nyelvészeti szempontból is érdemes számon tartani.

2. BÉL Mátyás német nyelvtanának első kiadása Lőcsén, 1718-ban jelent meg, címlapja szerint „svmpty philotevtovnm”. E „németbarátokon” azokat az ifjakat kell érteni, akik németül tanultak, s akiket — legalább részben — név szerint is megnevez a szerző az ajánlásban. A század elejének magyarországi nyelvi viszonyaira rendkívül jellemző, miért tanulnak a nemesfiak németül: a szülők a jó nevelés elengedhetetlen követelményének tartották, hogy gyermekük ismerje a Magyarországon használatos nyelveket, tehát a magyar anyanyelvűek a németet és a szlovákot (csehet) is. A magyar-lakta területekről a felvidéki városokba mentek a diákok tanulni, a szlovák vagy német anyanyelvűek magyar vidékeken kerestek iskolát. Ez a rendszer azzal a hátránnyal járt, hogy a gyermekek összekeverték a szlovákot (csehet) a némettel, dialektusokat tanultak meg, s városról városra járva a legnagyobb nyelvi tarkaságot szedték magukba. BÉL azért adta ki nyelvtanát, hogy a vándorló diákok a helyes németséget sajátítsák el.¹²

A német nyelvtan második kiadása más szándékkal készült, címlapja szerint nem is BÉL kezéből került ki. Célja nem az, hogy Magyarország lakóinak érintkezését segítse elő, hanem hogy két különböző nyelvű ország kapcsolatát egyengesse. „... ea Tibi curae cordique sunt, — írja a BÉL nyelvtanát átdolgozó C. A. KÖRBER nyelvtanár KEMÉNY Jánosnak, tanítványának címzett ajánlásában, — quae scientiarum, praecipue apud Hungaros, incrementa promovere ulla ratione possunt. Notum Tibi, Illustrissime Baro, est, quot quantaque Germanorum in omne scientiarum, merita; nec Te fugit, ... ad praestantissimarum, maxime utilium rerum cognitionem illis praecludi, qui linguae Germanicae peritia carent.” Ez a kiadás Halleban, 1730-ban jelent meg. KÖRBER a magyar nyelv ismeretének semmi jelét nem mutatja.

A könyvből — azonos impresszum-adatokkal — két nyomtatás van forgalomban. Legfeltűnőbb különbségük, hogy az egyiknek 173, a másiknak 194 lap a terjedelme. Az egyik kiadvány nyilván úgy jött létre, hogy valamelyik nyomdász fogta az üzleti sikert ígérő könyvet, kiszedte, lenyomtatta, a címlap adatainak megváltoztatása nélkül. Az a kérdés már most, hogy melyik az „eredeti”. Maguk a példányok elárulják „törvényes” vagy „törvénytelen” származásukat: a 173 lapos végén sajtóhibajegyzéket találunk; az itt felsorolt errátákat a 194 lapos gondosan kijavítja. Világos tehát, hogy a nagyobb terjedelmű a későbbi kiadás. Véleményünket megerősíti, hogy ez — nagyobb terjedelme ellenére — jobban takarékoskodik a helyel, mint a 173 lapos. A KEMÉNY Jánosnak szóló ajánlás abban a címlap verzójára került, nem a címlap utáni levél rectójára. Úgy látszik, Németországban valóban a 173 lapos könyvet ismerték a kortársak.¹³

¹¹ MELICH János: *A magyar szótárírodalom*. Bp. 1907. 194—196. l.

¹² Előszó, VIII—XIII. §.

¹³ REICHARD, Elias Caspar: *Versuch einer Historie der deutschen Sprachkunst*. Hamburg, 1747. 465. l. nyolcadrét formában 11 ív terjedelműnek mondja a könyvet.

A német nyelvtan harmadik kiadása Pozsonyban jelent meg 1755-ben LANDERER János Mihály nyomdájában és költségével. Ha ezt a kiadást összehasonlítjuk az ál-halleivel, kiderül, hogy a KEMÉNY Jánosnak szóló ajánlás kivételével teljesen megegyezik vele, azonos a lapszáma, azonosak a betűi is. Ennek alapján nem tehetünk fel mást, mint hogy az 1730-i hamis hallei kiadás is LANDERER pozsonyi nyomdájában készült. Ha ez igaz, két kérdés merül fel. Az egyik az, hogy miért nyomtatta le LANDERER valótlan adatokkal a második kiadást, és vajon BÉL nem vett-e részt valamiképpen ennek a kiadásnak az előkészítésében is. Gyanús az is, hogy az első kiadást átdolgozó KÖRBERRől semmit nem lehet tudni. Még arra is gondolhatunk, hogy álnév, amely talán ha nem is BÉL Mátyást, de valaki hozzá közelálló személyt takar. Ezekre a kérdésekre ezidőszerint nem tudunk feleletet adni.

3. A *Notitia*, BÉL főműve hosszú évek tervezgetése, szorgalmas gyűjtő és szerző munkája után jelent meg. Alakulásának eddig a következő, nyomtatványokban is megörökített állomásait ismerjük a *Prodromusig*: 1718-ban jelent meg az első ismertetés egy lipcsei folyóiratban; ¹⁴ ezt mindjárt a *Prodromus* követi nyomon. BÉL idevágó iratainak és nyilatkozatainak figyelmes olvasása azonban azt a gyanút kelti, hogy 1720-ban is megjelent egy tervezet.

A *Notitia* előkészítésének az akkori Magyarország hivatalos közegei előtt is látható munkája azzal kezdődött, hogy BÉL engedélyt kért Pozsony megyétől területének feltérpezésére. A megye 1720 júl. 23-i közgyűlésen — bizonyos hivatalos ellenőrzés fenntartásával — meg is adta beleegyezését. A jóváhagyás kiadása után azonban valaki jelentést tett Bécsben az ügyről, s a kancellária aug. 2-án ráírt a megyére, hogy ilyen engedélyt csak az uralkodó adhat ki, s jelentést kért. BÉL az irat másolatát, saját feljegyzése szerint, okt. 25-én kapta kézhez a megyétől, okt. 29-én válaszolt rá fogalmazványai tanúsága szerint (humillima declaratio). A felelet utolsó bekezdésében olvassuk a következőket: „... confido fore, vt Inelytus Comitatus Posoniensis, cui sinceram hanc et genuinam propositi mei declarationem, vigore mandati Caesareo-Regii, humillime insinuare volui ac debui; Eandem istam declarationem meam, vna cum compendio Prodromi operis totius, quem hic adiungo, Excelsae Cancellariae Dominis ... transmissurus, atque honestissimam destinationem hanc ... pro singulari suo in bonas artes affectum, de meliori sit commendaturus.”

E nyilatkozatból egy a *Prodromust* ismertető irat mellékeléséről értesülünk, amelyről korántsem bizonyos, hogy nyomtatásban is megjelent. A *Prodromus* Praefatiójában már félreérthetetlenül egy 1720-ban megjelent nyomtatványról olvasunk, amikor BÉL az előbb ismertetett feljelentés történetéről ír. Megállapítja itt, hogy Magyarországon olyan kevés az íróember, hogy még az is gyanússá válik, aki literatúrával foglalkozik. „Atque istud est, cur ante triennium, cum pagellis aliquot expressas volebam propositi huius mei rationes, in ius vocari coeperim. Nempe, in suspicionem cecidi, moliminis, quod non vndique sit integrum atque innoxium. quam equidem procellam, quia non erat in mea potestate, — motos componere fluctus, sustinui patienter, neque tamen ita me deserui, quin iis locis, quibus id fieri oportebat, de conatum meorum innocentia testarer.”¹⁵

A fenti sorok időmeghatározása (ante triennium) feltétlenül 1720-ra vonatkozik, mert a *Prodromus* előszava 1723-ban kelt. A nyomtatott irat, amelyet 1720-ban éppen kiadni készült BÉL, nagy művének tervét foglalta magába, s talán azonos a kancelláriának adott deklarációjában „compendium Prodromi operis totius” szavakkal jellemzett

¹⁴ L. *Történeti Tár*, 1882. 589—592. l.

¹⁵ Az iratokat másolatban, illetve fogalmazványban ismerem az esztergomi Bibliotheca kéziratárból. Jelzetük: Th. 388. Az Országos Levéltárban a kancelláriai aktákat nem találtam. — A *Prodromusból* való idézet a Praefatio II. §-ában van.

melléklettel. A két irat azonosítása elég kézenfekvő feltevés. Kérdés azonban, miért akarta a feljelentés idején BÉL a compendiumot csak kiadni? A *Prodromus* előszavának kitételét azzal magyarázhatjuk, hogy a nyomtatvány még nem jelent meg, mikor aug. 2-án a kancellária jelentéstételre szólította fel a megyét. (Ha nem is kapta meg BÉL augusztusban az aktát, bizonyosan hallott róla.) Októberre, mikor a declaratiót fogalmazta, már kinyomták, s BÉL csatolhatta nyilatkozatához. A magyarázat elég megnyugtatónak látszik ugyan, mégsem merjük a fentiek alapján, újabb adatok felbukkaságáig a *Compendium Prodromi* című nyomtatott munka létezését állítani.

Az ilyenféle kiadványok megjelentetése, amilyenről szó van, az egykorú tudományos élet megszokott jelensége közé tartozott. A néhánylapos röpiratok azt a célt szolgálták, hogy felhívják a tudós világ figyelmét a készülő műre, s a szerző segítségét, támogatást kérjen bennük. Bizonyos vonatkozásban a hírlapi, folyóiratbeli hirdetésekét pótolták. Előbb már BÉL is adott ki egyet, 1713-as dátummal; ebben azt hirdeti, hogy „Historiae linguae Hvngaricae libros duos . . . edere parat”. Magyar kortársai is jelenttek meg hasonló, legtöbbször levél formájában írott tervezeteket. Löw Károly Frigyes soproni orvos a magyar növényvilág feldolgozására keresett társakat, FISCHER Dániel *Epistola invitatoriája* magyarországi orvosi folyóirat megindítása ügyében jelent meg 1732-ben.¹⁶

A nagy valószínűséggel feltételezhető BÉL-nyomtatvány tartalma a magyar nyelv történetét tárgyaló munka programja és az 1718-i tervezet alapján ítélve két részből állhatott: a bevezetőben a magyar állapotokról, a Magyarországra szórt rágalmakról, a magyar „barbaries”-t megbélyegző külföldi véleményekről, s ezeket megoáfolni, a tagadhatatlan hiányosságokat pótolni, Magyarország régi hírét-nevét megvédeni hivatott szándékáról beszélhetett; a második rész a *Prodromus* tartalomjegyzékét foglalta talán magában.

A BÉL feljelentetése utáni eseményekkel foglalkozik HAAN Lajos is, főként HORÁNYI Elek alapján, a declaratióról azonban nem tud semmit. Sejtett valamit a *Compendium Prodromi* létezéséről is, mert azt írta, hogy BÉL „már 1720. eszt. tudatta a hazai közönséggel szándékát s felhívta annak pártolására.”¹⁷

4. BÉLnek van egy kézirati munkája, amelyet a hagyatékáról készített jegyzékek nem emlegetnek, nincsen szó róla a szerzőről írott tanulmányokban sem.¹⁸ A német nyelvű mű az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában van; címe: *Deductio genealogica familiae Sinapinae*. BÉL neve nincsen rajta, de az írásból kétségtelen, hogy az ő munkája. Jelzete: Quart. Germ. 38.

A SINAPIUS-család története azért nem szerepelt eddig BÉL munkái között, mert nem a hagyatékban maradt utána; nyomtatásban sem jelent meg, tehát senki sem kereshette. Az Országos Széchényi Könyvtárba JANKOVICH Miklós gyűjteményével került, ő meg ajándékba kapta GLOSIUS Sámueltól, Pest megye főorvosától. GLOSIUSRól csak annyit jegyzünk meg, hogy tagja volt annak az akadémiának, amelyet BESSENYEI

¹⁶ Löw kiadványa Sopronban jelent meg. Címe: *Epistola ad celeberrimos omnium regionum botanicos, qua de Flora Pannonica conscribenda cum ipsis communicat, et singulos ad commercium botanicum, mutuamque rariorum plantarum, seminumque communicationem perofficiose et peramanter inuitat*. A levél dátuma: 1739. aug. 25. — FISCHER levele Késmárkon, 1732. máj. 1-én kelt: *Epistola invitatoria eruditiss Pannoniae dicata, qua ad Acta Eruditorum Pannonica . . . edenda . . . invitantur*. Brigae, s. a.

¹⁷ HAAN Lajos: *Bél Mátyás*. Bp. 1879. 37–38. l. — HORÁNYI Elek: *Memoria Hungarorum*. Viennae—Posonii, 1775–1777. Tom. I. 174–178. l.

¹⁸ Kéziratának jegyzékét l. HAAN Lajos (59–65. l.) és MARKUSOVSKY Sámuel (691–692. l.) idézett munkáiban. Azokról a kéziratokról, melyeket BÉL özvegye BATHYÁNY Józsefnek eladott, MILLER Jakab Ferdinánd készített leírást. (OSZK kézirattár, Quart. Lat. 63. I. köt. ff. 3–26.)

György akart Pesten felállítani ORCZY Lőrinc elnöklete alatt, s már gyűléseztek is a tagjai BELEZNYAI Miklós házában.¹⁹ Hozzá családi kapcsolatok útján jutott a kézirat. GLOSIUS doktor apai nagyanyja ugyanis SINAPIUS Mária volt, SINAPIUS Dániel lőcsei evangélikus pap leánya. A leszármazást JANKOVICH feljegyzéséből és a kéziratban levő genealógiai tábláról tudjuk (f. 20.). Lehet, hogy a késői utód már nem tudta, hogy a SINAPIUSOK történetét BÉL Mátyás írta meg, vagy nem említette a tárgy iránt fogékony JANKOVICHNAK, s a kézirat máig szerző nélküli maradt.

BÉL maga is beletartozott a SINAPIUS-atyafiságba. Feleségének, HERMANN Zsuzsánnának anyja tudniillik a már említett SINAPIUS Dániel egyik lánya volt, aki ugyancsak a Zsuzsánna névre hallgatott. Így érthető, hogy BÉL SINAPIUS Jánost, a liegnitzi rektort, felesége testvérét „adfinis noster”nek nevezi.

A családtörténet ezek szerint BÉL kutatásain kívül a családi hagyományon alapul. A munka 1480-nal kezdődik, és Dániellel, a lőcsei pappal fejeződik be, felsorolva persze ennek három fiát is. Legtöbbet a család magyarországi ágával foglalkozik, de számon tartja a külföldi rokonságot is. A munka értékes forrás lehet azok számára, akik a XVII. századi Magyarország művelődésével foglalkoznak. Értékesnek ígérkezik azok számára is, akik a régi magyar nyomtatványok újabb bibliográfiáját készítik elő. BÉL tudniillik a SINAPIUS-család tagjainak egész sereg olyan munkáját sorolja fel, amelyet SZABÓ Károly nem ír le.

TARNAI ANDOR

Beethoven—Maelzel—Festetich. Az *Új Zenei Szemle* 1954 októberi számában két — korábban ismeretlen — BEETHOVEN-levelet ismertettünk. Az egyik az Országos Széchényi Könyvtár Keszthelyi Levelestárában lévő rövid ajánlás, a másik az esztergomi primázi levéltárban RUDNAY érsekhez a *Missa Solemnis* ügyében írt levél.

A közzétett két BEETHOVEN-levél jelentős nemzetközi visszhangot váltott ki; a szakkutatás komoly érdeklődéssel fordult MAELZEL, a világhírű zenetechNIKUS magyar kapcsolatai felé. Jelen közlésünkben a rendelkezésünkre álló további kéziratok alapján kísérletet teszünk arra, hogy MAELZEL magyarországi alkalmaztatásának tervét tisztázzuk.

Már az előző közleményben utaltunk a „Promemoria”-ra,¹ amely a keszthelyi BEETHOVEN-ajánlólevelet őrzi mellékletként. Az említett közleményben csak MAELZEL személyével (akit BEETHOVEN FESTETICHÉKHEZ ajánl zenetanárnak) kapcsolatos kérdésekben hivatkoztunk a szerződéstervezetre. A szerződéstervezetet magábanfoglaló akta-csomó jelentőségét BEETHOVEN kéziratán kívül, MAELZEL — később világhíres zenetechNIKUS — személye, tervbevetett magyarországi alkalmaztatása emeli.

Már említettük, hogy míg a zenetörténet Johann Nepomuk MAELZEL² (más lexikonok még egy MAELZELRŐL, Leonhardról is tudnak³) ismeri a metronom, panharmonion stb. szerkesztőjének, feltalálójának, addig a keszthelyi tervezetben Johann Michael MAELZEL szerepel. Michaelről egy biográfia, egyetlen történeti lexikon sem tud, s így már csak ezen az alapon is íráshibát kell feltételeznünk. Ehhez járul még regensburgi születése. Regensburg a szülővárosa az általánosan ismert Johann Nepomuk MAELZELNEK; ugyancsak regensburgi születést jelöl a szerződéstervezeten kívül az egyik ajánlólevél:

¹⁹ CSÁSZÁR Elemér: *Bessenyei akadémiai törekvései*. Bp. 1910.

¹ »Promemoria« annak az akta-csomónak címe, amely a MAELZEL és FESTETICH között tervezett szerződés szövegét tartalmazza. Ez az akta-csomó foglalja magában BEETHOVEN ÉS KOZELUH ajánlólevelét is.

² SZABOLCSI Bence—TÓTH Aladár: *Zenei lexikon*. Bp. 1935. II. 99. l.

³ FRIMMEL, Theodor: *Beethoven-Handbuch*. Leipzig. 1926. I. 378—381. l.